

ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ЎЗАРО ТАЪСИРИ

Қундузов Муроджон Абдумуталиб ўғли
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
магистратура тингловчиси

XXI асрда рақамли технологиялар жаҳон иқтисодиёти ва ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида муҳим ўзгаришларни юзага келтирмоқда. Ўзбекистонда ҳам рақамли иқтисодиётни ривожлантириш ва иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётида муҳим омилга айланди. Рақамли технологиялар, жумладан, ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ), электрон тижорат, булутли хизматлар ва автоматлаштириш тизимлари иқтисодиётнинг турли тармоқларида самарадорликни ошириш, рақобатбардошликни кучайтириш ва аҳоли фаровонлигини юксалтиришда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу мақола Ўзбекистонда рақамли технологияларни ривожлантириш ва иқтисодий ислоҳотларнинг ўзаро таъсирини таҳлил қилишга бағишланади.

Иқтисодий ва технологик тараққиётнинг янги босқичи сифатида намоён бўлаётган рақамли инқилоб инсоният ҳаётини шиддат билан ўзгартириб, кенг имкониятлар яратиш билан бирга, халқаро рақобат майдонининг янада кескинлашув даврини бошлаб бермоқда.

Ўзбекистонда рақамли технологияларни жорий этиш иқтисодий соҳаларда янги имкониятлар яратади, шунингдек, бизнес муҳитини такомиллаштиради ва халқаро рақобатбардошликни оширади. Масалан, электрон ҳукумат тизими аҳолининг давлат идоралари билан алоқа қилишини осонлаштиради, коррупция даражасини камайтиради ва давлат хизматлари сифатини яхшилайди.

“Рақамли иқтисодиёт” икки хил турли тушунчаларни ифодалаш учун ишлатилади. Биринчидан, рақамли иқтисодиёт – бу ривожланишнинг замонавий босқичи ҳисобланиб, у ижодий меҳнат ва ахборот неъматларининг устувор ўрни билан тавсифланади. Иккинчидан, рақамли иқтисодиёт – бу ўзига хос тушунча бўлиб, унинг ўрганиш объекти ахборотлашган жамият ҳисобланади. Бугунги шиддат билан ривожланаётган глобал иқтисодиёт шароитида рақамли иқтисодиёт ўз ривожланишининг бошланғич даврида бўлиб, замонамизнинг рақамли ахборот босқичига ўтиши атига бир неча ўн йилни ташкил этади.

1920 йилда социалистик иқтисодчи Н.Кондартъев томонидан капиталистик иқтисодиёт “узун тўлқинлар”га ўхшаши ва тўлқинлар ҳар 48-55 йилда тушиб, кўтарилишини таъкидлайди. Технологиклар укладлар алмашинувида

тўлқинларда ҳам ўзгариш ҳосил бўлади. Ушбу назарияга кўра ҳозирда дунё аҳолиси 1980 йилда бошланган бешинчи технологик уклад, яъни “ўзун тўлқинлар”нинг яқунланиши даврида истиқомат қиляпти. Шунинг учун ҳам технологик укладларнинг пасайиши даврида инсонлар иқтисодий қийинчиликларни бошдан кечирмоқда. [1]

Рақамли технологиялар – бу ахборотни яратиш, қайта ишлаш, сақлаш ва узатишда ахборот-коммуникация технологияларидан (АКТ) фойдаланиш демакдир. Бугунги кунда рақамли технологиялар иқтисодий жараёнларни автоматлаштириш, маҳсулот ва хизматлар сифатини ошириш, янги иш ўринлари яратиш каби муҳим вазифаларни бажаради.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантиришга қаратилган бир қатор давлат дастурлари ва лойиҳалари амалга оширилмоқда. 2019 йилда қабул қилинган “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегияси бу борада муҳим ҳужжат ҳисобланади. Ушбу стратегия рақамли технологияларни жорий этиш орқали иқтисодиётни модернизация қилиш, хизматлар кўрсатишни рақамлаштириш, янги иқтисодий соҳаларни ривожлантиришни назарда тутди. [2]

Ўзбекистонда “электрон ҳукумат” тизимини жорий этиш давлат бошқарувидаги шаффофлик ва самарадорликни оширишга хизмат қилди. Масалан, давлат хизматлари портали (my.gov.uz) орқали фуқаролар ва тадбиркорлар турли хизматлардан масофавий фойдаланиш имкониятига эга бўлди. Бу эса бюрократик тўсиқларни камайтириб, ишбилармонлик муҳитини яхшилашга хизмат қилди.

“Ўзбекистон Миллий электр тармоқлари” АЖда ERP (Enterprise Resource Planning) ва SCADA (Supervisory Control and Data Acquisition) тизимлари жорий қилинди. Бу тизимлар ишлаб чиқариш ва бошқарув жараёнларини автоматлаштириш, молиявий-иқтисодий самарадорликни оширишга хизмат қилди.

Шунингдек, банк тизимида рақамли технологияларни жорий этиш, электрон тўловлар ва онлайн савдони ривожлантириш бўйича ҳам катта ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада «UPay», «Click», «Payme» каби маҳаллий тўлов тизимлари аҳолининг рақамли хизматларга киришини осонлаштирмоқда.

Рақамли технологиялар, хусусан, блокчейн ва замонавий интернет-технологияларнинг жорий этилиши хорижий инвесторлар учун Ўзбекистоннинг жозибадорлигини оширди. Мисол учун, молия бозорида блокчейн технологиялари орқали тўлов тизимларининг шаффофлиги ва хавфсизлиги таъминланди.

“Ҳар бир оила – тадбиркор” дастури доирасида рақамли технологияларга асосланган лойиҳалар молиявий қўллаб-қувватланди. Бу тадбиркорларга

замонавий технологияларни қўллаш орқали ўз фаолиятларини кенгайтириш имконини берди.

Рақамли технологиялар таълим тизимида ҳам муҳим ўзгаришларни юзага келтирди. Масофавий таълим платформалари ва электрон ўқув материаллари меҳнат бозорида замонавий касбларга талабни қондиришга ёрдам берди. Рақамли иқтисодиёт ҳозирги мавжуд соҳаларнинг ярмидан кўпроғида беқиёс ўзгаришлар келтириб чиқариши таъкидланмоқда. Жумладан, Жаҳон банкининг маълумотларига кўра, **2024 йил сентябрь** ойи даврида, аҳоли (10 ёш ва ундан катта) орасида интернетдан фойдаланувчилар улуши **92.7%** ни ташкил этган. Бошқа манбаларда 2024 йил якунлари бўйича интернет фойдаланувчилар улуши **93.3%** эканлиги қайд этилади, бу маълумотлар жорий йил учун оптимистик тахминларга асосланган бўлиши мумкин. 2024 йилнинг охиригача интернетдан фойдаланувчилар улуши **92.7%** бўлган аммо бу умумий аҳолига нисбатан ҳисобга олинган. Бу кўрсаткичлар Ўзбекистонда рақамли трансформациянинг жадал ривожланишини ва интернетга кенг кириш имкониятларини кўрсатади. [3]

Дунёда рақамли иқтисодиёт ўсишининг суръатлари йилига деярли 20 фоизни ташкил этмоқда. Тараққий этган давлатларда рақамли иқтисодиётнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 7 фоизга етган. Улар ҳозирнинг ўзида рақамли иқтисодиётнинг жорий қилинишидан жуда катта наф кўришмоқда. Хусусан, Америка Қўшма Штатлари йилига 400 миллиард АҚШ долларида кўпроқ рақамли хизматларни экспорт қилмоқда.

Мазкур давлат ялпи ички маҳсулотининг 5 фоизидан кўпроғи бевосита интернет ва ахборот-телекоммуникация технологиялари билан боғлиқ соҳаларга тўғри келади. 2025 йилгача АҚШ саноатни рақамлаштиришдан кўшимча 20 трлн. доллар даромад олиши кутилмоқда. Бундай иқтисодий самарадорлик, айниқса истеъмол товарлари ишлаб чиқариш (10,3 трлн. доллар), автомобиль саноати (3,8 трлн. доллар) ва логистикада (3,9 трлн. доллар) юқори бўлиши таъкидланмоқда. [4]

Турли тадқиқотлар натижалари бўйича рақамли иқтисодиётнинг дунё иқтисодиётидаги салмоғи 4,5 фоиздан 15,5 фоизгача ташкил этади. Жаҳон ахборот-коммуникация технологиялари секторида яратилаётган қўшилган қийматнинг деярли 40 фоизи ва блокчейн технологиялари билан боғлиқ патентларнинг 75 фоизи Америка Қўшма Штатлари ва Хитой Халқ Республикаси ҳиссасига тўғри келади. [5]

Рақамлаштиришнинг аҳамияти ва таъсирини қанчалик ортиб бораётганлигини баҳолаш учун сўнгги ўн йилликдаги бир нечта йирик технологик компаниялар ва рақамли платформаларнинг жаҳон бозоридаги капиталларининг улушини кўриш кифоя. Хусусан, БМТнинг савдо ва ривожланиш конференцияси маълумотларида қайд этилганидек, бу кўрсаткич

2009 йилда 16 фоизни ташкил этган бўлса, 2018 йилнинг охирига келиб 56 фоизга етган. [6]

2025 йил январь ҳолатига кўра, интернет фойдаланувчилари 5.53 млрд. – умумий аҳолига нисбатан 68.8 % ташкил этмоқда. Ҳар бир фойдаланувчи кун давомида ўртача 6 соат 38–39 дақиқа (6.63 соат) интернетда вақт ўтказди. Бу сизга келтирилган “6 соат”га яқин. Электрон хат соатига 251 млн, яъни **дақиқада 4.2 млн** хат жўнатилади. Google орқали ҳар дақиқада тахминан 5.9 млн излаш амалга оширилади. YouTube да **дақиқада тахминан 3.47 млн** видео кўрилган. Facebook ва Instagram "Reels"лар билан биргаликда ҳар дақиқада 138.9 млн кўрилув чиқади. Халқаро статистикага кўра, ҳар куни Facebook га 30–31 дақиқагача, Instagram–да 33 дақиқагача сарфланади. Амазонда ҳар дақиқада 200 000 доллар сотаётгани билан боғлиқ, аммо 2023 йилда глобал e-commerce ҳажми \$6.57 трлн. бўлиб, бу йилгача ўсишда давом этиши кўрсатилган. [7]

Дунё ҳамжамиятида рўй бераётган бундай жадал ўзгаришлар ва рақобатнинг кескинлашуви жараёнида инновациялар ва рақамли технологияларни кенг жорий этмасдан туриб, яқин ва узоқ келажақда мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор ривожлантириш, унинг рақобатдошлигини таъминлай олмаслигимиз айтилиб, бу эса, ўз навбатида, илмий ва амалий ҳаракатларни кучайтиришни талаб этади.

Рақамли технологиялар бугунги кунда кўплаб муаммоларни биосферага зарар етказмаган ҳолда бартараф эта олади. Ўз ўрнида қайд этиб этиш лозимки, мамлакатимиз ҳаётида рақамли иқтисодиётнинг айрим элементлари аллақачон муваффақият билан фаолият кўрсатмоқда. Жумладан, ҳужжатлар ва коммуникацияларнинг оммавий равишда рақамли воситаларга ўтказилишини ҳисобга олиб, электрон имзога рухсат бериш, давлат билан мулоқот қилиш ҳам электрон платформаларга ўтказилмоқда.

БМТ Бош қотиби Антониу Гутерришнинг таъбири билан айтганда, “рақамли иқтисодиёт янги хавф – хатарларни вужудга келтириши мумкин, шу жумладан, киберхавфсизликка таҳдидлар, ноқонуний иқтисодий фаолиятнинг енгиллашуви, шахсий ҳаёт дахлсизлигининг бузилиши билан боғлиқ сабабларни келтириш мумкин. Янги қарорлар қабул қилиш ҳукуматлар, фуқаролик жамияти, академик гуруҳлар, илмий ҳамжамият ва технологик секторларнинг ҳамкорликдаги ҳаракатларини талаб этади”.

Дарҳақиқат, рақамли иқтисодиёт миқёсининг кенгайиб боришида халқаро ҳамкорликни имкон қадар кучайтириш зарур. Шу ўринда мамнуният билан қайд этиш жоизки, Ўзбекистонда ахборот хавфсизлиги соҳасида олиб борилаётган таъсирчан чора-тадбирлар натижасида киберхавфсизлик бўйича ҳар йилги глобал рейтингда 93-ўринни эгаллади. Рўйхат Халқаро электроалоқа иттифоқи

(ХЭИ) томонидан эълон қилинган. Ўзбекистон янги рейтингда 0,277 балл тўплади ва 93-поғонани Иордания билан бўлишиб турибди. МДХ давлатлари орасида Ўзбекистон 9-ўринни эгаллади. [8]

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, инсоният тараққиётининг ҳозирги даври ва яқин истиқболида иқтисодиёт тармоқлари, ижтимоий соҳа ва давлат бошқаруви тизимининг сифат жиҳатдан ривожланиши рақамли технологияларни кенг жорий этиш билан бевосита боғлиқ бўлиб боради.

Мамлакатимиз тараққиётининг истиқболи ҳам рақамли иқтисодиёт ривожланиши ва рақамли технологияларнинг қамров даражасига таянади. Бунга эришиш учун рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг қуйидаги асосий шартларини санаб ўтиш мақсадга мувофиқ:

- рақамли технологияларга мос келувчи институционал муҳит ва инфратузилмани шакллантириш;
- кадрлар тайёрлаш тизимини кенгайтириш ва бу йўналишлар бўйича чуқур билимга эга малакали дастурчилар ва инженер-техник ходимларни етиштириш;
- рақамли иқтисодиёт соҳасида илмий-назарий мустаҳкамлаш ва бу соҳада илмий фаолиятни қўллаб-қувватлаш;
- базани аҳоли ўртасида “рақамли саводхонлик”ни тарғиб қилиш ва кенгайтириш;
- рақамли иқтисодиёт соҳасида меъёрий-ҳуқуқий базани мустаҳкамлаш ва қонунчилик ҳужжатларини такомиллаштириш;
- рақамли иқтисодиёт талабларига жавоб берадиган меҳнат бозорини ташкил қилиш ва унинг мобиллигини ошириш;
- рақамли иқтисодиёт соҳасидаги хорижий тажрибаларни ўрганиш ва уларни мамлакатимизга татбиқ этиш имкониятларини баҳолаш;
- электрон платформалар технологияларидан фойдаланган ҳолда иқтисодиётнинг турли соҳалари бўйича миллий экотизимлар яратиш.

Рақамлаштириш илми ва кўникмаларининг етишмаслиги иқтисодиётимизнинг рақамли трансформациясига жиддий тўсиқ бўлиши мумкин. Мавжуд муаммоларнинг ечими, қўйилган вазифаларни бажариш, ривожланиш стратегиясининг ҳар бир йўналишини самарали амалга ошириш юқори малакали мутахассислар тайёрлашни ва уларни сифатли натижалар берадиган даражадаги меҳнатини рағбатлантиришни, замон талабига мос янгича ёндашув ва дунёқарашни шакллантиришни талаб қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. https://www.investopedia.com/terms/k/kondratieff-wave.asp?utm_source=chatgpt.com
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сон Фармони, “Рақамли Ўзбекистон-2030” стратегияси.

3. <https://www.gazeta.uz/uz/2024/04/15/wb/>
4. https://journals.uz/wp-content/uploads/2020/02/DEUZ_2020_1.pdf
5. Цифровые дивиденды. Обзор: Доклад о мировом развитии. 2019. Всемирный банк, 2019. с.22.
6. Доклад о цифровой экономике 2019. Обзор ООН.
7. УНСТАД, басед он ПwC, 2018 б.
8. https://journals.uz/wp-content/uploads/2020/02/DEUZ_2020_1.pdf